

**МІНІСТЕРСТВО ВНУТРІШНІХ СПРАВ УКРАЇНИ
НАЦІОНАЛЬНА АКАДЕМІЯ ВНУТРІШНІХ СПРАВ**

МІНЧЕНКО ОЛЬГА ВАСИЛІВНА

УДК 340+340.115.7

ЮРИДИКО-ЛІНГВІСТИЧНА ТЕОРІЯ ПРАВОЗНАВСТВА

12.00.01 – теорія та історія держави і права;
історія політичних і правових учень

**Автореферат дисертації на здобуття наукового ступеня доктора
юридичних наук**

Київ – 2020

Дисертацією є рукопис

Робота виконана в Національній академії внутрішніх справ,
Міністерство внутрішніх справ України

Науковий консультант доктор юридичних наук, професор,
заслужений юрист України
Гусарєв Станіслав Дмитрович,
Національна академія внутрішніх справ,
перший проректор

Офіційні опоненти:

доктор юридичних наук, професор,
член-кореспондент НАПрН України

Лемак Василь Васильович,
Конституційний Суд України,
суддя

доктор юридичних наук, доцент

Онищук Ігор Ігорович,
Університет Короля Данила,
завідувач кафедри теорії та історії держави і права

доктор юридичних наук, доцент

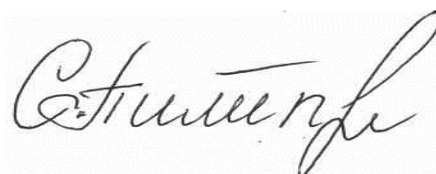
Кучук Андрій Миколайович,
Сумський державний педагогічний університет імені А. С. Макаренка,
професор кафедри права та методики викладання правознавства

Захист відбудеться «27» січня 2020 р. о 10 годині на засіданні спеціалізованої вченої ради Д 26.007.04 у Національній академії внутрішніх справ за адресою: 03035, м. Київ, пл. Солом'янська, 1

З дисертацією можна ознайомитись у бібліотеці Національної академії внутрішніх справ за адресою: 03035, м. Київ, пл. Солом'янська, 1

Автореферат розісланий «20» грудня 2019 р.

Учений секретар
спеціалізованої вченої ради

С. А. Пилипенко

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність теми. Аналіз розвитку правової доктрини сучасної України свідчить про ствердження та поширення стійкої тенденції переосмислення регулятивних можливостей права, зміщення акцентів з його аксіологічних та функціональних характеристик на соціокультурні властивості права як соціального регулятора. Зміцненню соціокультурних засад праворозуміння сприяють певні зміни у правовій культурі українського суспільства, серед яких відмова від визнання домінуючої ролі позитивізму, обрання європейського вектору розвитку права та держави, формування вітчизняних теоретико-правових концепцій з урахуванням ідеології людиноцентризму, теорії природного права.

На зміну дослідницьких орієнтирів значно впливають процеси глобалізації, євроінтеграції, становлення постмодерних суспільств, що сприяли розширенню комунікації і зростання інтересу до мови. Це зумовило збільшення кількості наукових досліджень щодо взаємозв'язків мови та права, їх систематизації, здійснення галузевих та міжгалузевих досліджень, і, зрештою, виокремлення юридичної лінгвістики як сфери накопичення наукових знань.

Унаслідок осмислення сукупності юридико-лінгвістичних знань науковці зосередили свою увагу на суб'єктивній природі права та правовій реальності, що розглядається як знакова система. Значний внесок у розвиток системи юридико-лінгвістичних знань зробили зарубіжні вчені, дослідження яких спрямовані на висвітлення мови як фактору виокремлення правових систем, а також на особливості взаємозв'язку мови і права.

До вивчення різних проблем зв'язку мови та права в різні часи зверталися відомі зарубіжні вчені Дж. Ф. Аллен, П. Бергер, Д. Буссе, Д. Варгас, В. Гумбольдт, А. Дейвісон, М. Едельман, Р. Ієрінг, Р. Карнап, Л. Ладавесе, Дж. Локк, Д. Мелінков, Д. Міллер, К. Олівекрон, Ф. Опенхайм, Р. Паунд, Р. Пелка, Х. Перельман, Ч. Пірс, У. Проберт, Б. Рассел, Дж. Серль, П. Строусон, Г. Уільямс, Ф. Філбрік, Х.-Р. Флук, Д. Франк, Г. Фреге, Ю. Хабермас, В. фон Хан, Г. Харт, К. Хаттон, К. Хеллер, Р. Хилтуней, О. Холмс, Л. Хоффман, Б. Цезар-Вольф, У. Черрон та ін. Проте і до сьогодні юридична лінгвістика в Європі перебуває на стадії становлення, що пояснюється відносно нещодавнім її виокремленням як самостійного напрямку наукових досліджень, які здійснюють переважно правники.

Водночас увагу вітчизняних дослідників привернула проблематика семіотики права, над якою активно працювали Н. Артикуца, О. Балинська, Д. Бочаров, В. Вовк, Т. Дудаш, С. Зархіна, М. Козюбра, Д. Кучеренко, І. Онищук, О. Павлишин, Ю. Прадід, В. Радецька, Ю. Романенко, Н. Сатохіна, А. Токарська, Л. Чулінда, І. Шутак, О. Юрчук та ін. Деякі автори досліджували лінгвістику як складову юридичної техніки та як засіб удосконалення правничих текстів: Д. Андреев, М. Антонович, О. Діомідова, С. Дорда,

Т. Дудаш, Л. Запорожцева, І. Косцова, С. Кравченко, А. Красницька, О. Кубрякова, Г. Почепцов, Ю. Романенко, А. Саркісов, З. Тростюк, Н. Хабібуліна, Є. Харитонova, С. Хилюк, А. Чантурія, Ю. Чистякова, І. Шутак та ін. Різні аспекти інтерпретації сутності права як соціокультурного феномена широко висвітлено в роботах Д. Бочарова, Т. Демченко, А. Денисової, Н. Коваль, О. Копиленка, В. Костицького, М. Костицького, А. Кучука, В. Лемака, Г. Онуфрієнко, О. Підпригори, П. Рабіновича, М. Савчина, С. Шевчук та ін. У працях С. Гусарєва й О. Тихомирова розглянуто питання значення юридичної мови у правничій діяльності (зокрема, в умовах різних правових систем).

Однак дослідження вітчизняних науковців хоча й створили основу для формування вітчизняної юридико-лінгвістичної теорії, проте були зосереджені переважно на окремих правових або лінгвістичних аспектах. Право і мова як єдиний, комплексний предмет юридичного пізнання поки що не стали об'єктом інтенції правової науки, що зумовлює доцільність формування цілісної юридико-лінгвістичної теорії у сучасному правознавстві, зокрема виокремлення та розв'язання таких проблем, як генеза формування її основних наукових положень, методологічна основа, філософсько- й теоретико-правові засади юридико-лінгвістичних знань, зміст юридичної лінгвістики та призначення в сучасному правознавстві й правовій практиці, співвідношення правових понять та юридичної термінології як предмета юридико-лінгвістичного осмислення, семіотичні аспекти правоутворення, юридико-лінгвістичні аспекти юридичного тлумачення і правової аргументації тощо.

Юридико-лінгвістичні знання мають стати складовою сучасної методологічної парадигми, що сприятиме долученню вітчизняної юриспруденції до західної правової культури. Актуальність та практична значущість зазначених проблем обумовили обрання теми дисертаційної роботи.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дисертація виконана відповідно до Концепції Загальнодержавної програми адаптації законодавства України до законодавства Європейського Союзу, схваленої Законом України від 21 листопада 2002 року № 228-IV, Стратегії сталого розвитку «Україна – 2020», схваленої Указом Президента України від 12 січня 2015 р. № 5/2015, Переліку пріоритетних тематичних напрямів наукових досліджень і науково-технічних розробок на період до 2020 року, затвердженого Постановою Кабінету Міністрів України від 7 вересня 2011 р. № 942, Пріоритетних напрямів розвитку правової науки на 2016–2020 рр., затверджених постановою загальних зборів Національної академії правових наук України від 3 березня 2016 р., Основних напрямів наукових досліджень Національної академії внутрішніх справ на 2014–2017 рр. (рішення Вченої ради від 29 жовтня 2013 р., протокол № 28), Основних напрямів наукових досліджень Національної академії внутрішніх справ на 2018–2020 рр. (рішення Вченої ради від 26 грудня 2017 р., протокол № 28/1).

Тему дисертації затверджено рішенням Вченої ради Національної академії внутрішніх справ від 26 травня 2015 р. (протокол № 11).

Мета і задачі дослідження. *Метою* роботи є теоретичне узагальнення та розв'язання комплексної науково-прикладної проблеми, що полягає у формуванні юридико-лінгвістичної теорії з розробленням пропозицій і рекомендацій, спрямованих на удосконалення юридичних наукових досліджень, законодавства та правозастосовної практики.

Реалізація поставленої мети передбачає вирішення таких *задач*:

- окреслити дескрипцію формування та розвитку основних наукових положень юридико-лінгвістичної теорії;
- розкрити методологічну основу юридико-лінгвістичної теорії правознавства;
- охарактеризувати стан наукової розробки юридико-лінгвістичної проблематики у вітчизняній юридичній науці;
- виокремити філософсько-правові засади юридико-лінгвістичних знань;
- визначити теоретичні засади юридичної лінгвістики;
- сформулювати дефініцію поняття та розкрити призначення юридичної лінгвістики в сучасному правознавстві;
- встановити співвідношення правових понять та юридичної термінології як предмета юридико-лінгвістичного осмислення;
- висвітлити семіотичні аспекти правоутворення;
- проаналізувати юридико-лінгвістичні аспекти юридичного тлумачення;
- з'ясувати роль правової аргументації у правовому регулюванні;
- розкрити юридико-лінгвістичний вплив на реалізацію норм права;
- охарактеризувати особливості розуміння співвідношень права та мови у правовому світогляді сучасних держав Європи;
- визначити стан сучасного розвитку юридичної лінгвістики в країнах німецького права;
- сформулювати концептуальне бачення взаємодії правових систем держав Європи та ролі юридико-лінгвістичної методології в аспекті практики Європейського суду з прав людини;
- висвітлити юридико-лінгвістичний аспект перспектив розвитку правової системи України.

Об'єктом дослідження є наукові знання щодо взаємодії мови та права.

Предметом дослідження є юридико-лінгвістична теорія правознавства.

Методи дослідження. Методологічну основу дисертаційного дослідження становлять сучасні досягнення теорії пізнання. Епістемологічними засадами пізнання взаємозв'язку мови і права є принципи об'єктивності, усебічності, методологічного плюралізму та повноти, що забезпечують достовірність отриманих результатів та багатоаспектність їх висвітлення. Основою методології дисертаційного дослідження є *діалектичний підхід*, за допомогою якого описано статичний та динамічний аспекти предмета

дослідження з урахуванням його різноманітних зв'язків з іншими соціальними, зокрема правовими, явищами (підрозділ 1.1, розділи 2–4).

Дуалістична природа юридико-лінгвістичної сфери зумовила використання *герменевтичного, феноменологічного, структуралістського та семіотико-правового* підходів, які дозволили за допомогою відповідного інструментарію висвітлити філософські й теоретико-правові засади юридико-лінгвістичних знань, а також охарактеризувати правові поняття і юридичну термінологію як предмет юридико-лінгвістичного дослідження, описати рівні правової формалізації юридико-лінгвістичних знань (підрозділи 2.1, 2.2, 2.4, розділ 3).

Необхідність дослідження юридико-лінгвістичних аспектів національної системи права та правових систем держав, що належать до романо-германської правової сім'ї, зумовила застосування *історичного підходу*, за допомогою якого висвітлено становлення і розвиток юридико-лінгвістичної теорії у правових системах України та окремих держав Європи (розділ 4).

Використання *логічних методів* дало змогу провести комплексний аналіз стану наукової розробки юридико-лінгвістичної проблематики у вітчизняній юридичній науці (підрозділи 1.1–1.3), а також аналіз змісту понять, сформулювати дефініції категорій і термінів, що становлять предмет дослідження, зробити висновки та визначити напрями розв'язання виявленої під час дослідження проблематики. *Формально-догматичний метод* застосовано для аналізу текстів нормативно-правових актів та рішень як національних судових органів, так і Європейського суду з прав людини (розділи 2–4). За допомогою *порівняльно-правового* методу виявлено риси тотожності та схожості стану розвитку юридико-лінгвістичної теорії на теренах правової системи України та окремих країн Європи (розділ 4).

Емпіричну базу дослідження становить аналіз та узагальнення історичних пам'яток права, праць видатних філософів і правознавців, розвідок сучасних вітчизняних і зарубіжних правознавців у галузі права; актів вітчизняного та міжнародного права; висновків і рекомендацій міжнародних правознавчих організацій, зокрема Європейського суду з прав людини.

Наукова новизна одержаних результатів полягає в тому, що дисертація є першим у юридичній науці комплексним загальнотеоретичним дослідженням, у межах якого обґрунтовано і сформовано юридико-лінгвістичну теорію правознавства. У дослідженні викладено низку нових концептуальних положень, висновків і рекомендацій, які мають важливе теоретичне значення, зокрема:

вперше:

– обґрунтовано, що складовими філософсько-правової парадигми як основи юридико-лінгвістичних знань є: теорія комунікативних дій, що дає змогу пізнати мовленнєві акти як форму вияву соціальних норм та засобу порозуміння; герменевтична теорія, що спрямовує на інтерпретацію правових

приписів як способу пізнання права, формування ідеальних моделей і форм людської взаємодії як уміння усвідомлення цілісного правового тексту; феноменологічна теорія, згідно з якою право формується у свідомості людини як ідеальна модель справедливих комунікацій між людьми, як основа виникнення знакових систем та лінгвістичних конструкцій; релятивістська теорія, яка орієнтує на те, що відмінності в розумінні правових явищ у межах різних правових систем зумовлені культурними, у тому числі й мовними, факторами, які виконують функцію «методологічного комплексу» юридико-лінгвістичної теорії;

– обґрунтовано, що формування системи юридико-лінгвістичних знань пов'язано з формуванням понятійно-категоріального апарату, розвиток якого відбувався у два етапи: природно утвореної термінології й цілеспрямованої діяльності з упорядкування термінології, створення терміносистеми та встановлення вимог до неї;

– переосмислено систему уявлень про європейську інтерпретацію зв'язку мови та права, який не обмежується юридичною термінологією, а включає, зокрема, вплив мови на формування світогляду людини, її сприйняття як символічного засобу вираження цінностей соціуму, що як наслідок зазвичай передбачає професіоналізацію сфери юридичної діяльності, використання *soft law* (м'якого права), яке є формалізованим мовленнєвим актом та символічним закріпленням правил поведінки рекомендаційного характеру, і відповідно до принципу *pacta sunt servanda* (договори мають виконуватись), що є фактором відповідності взятих на себе зобов'язань та конкретних дій з їх реалізації;

– охарактеризовано правничу діяльність в юридико-лінгвістичному контексті, завдяки чому доведено, що для сфери юридичної освіти і науки властивою є тенденція уніфікації (яка є наслідком, зокрема, процесів глобалізації), а для практичної сфери характерною є тенденція диференціації, що загалом мотивує до створення недержавних організацій, представники яких активно працюють над удосконаленням мови права, подоланням мовного сексизму, при цьому роль держави полягає у закріпленні новацій юридико-лінгвістичного характеру в законодавстві;

– доведено, що взаємодія правових систем держав Європи забезпечується, зокрема, і діяльністю Європейського суду з прав людини з широким використанням лінгвістичної методології, що ґрунтується на застосуванні англійського та французького варіантів тексту Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод та автономного тлумачення термінів, значення якого полягає у виробленні правосудного рішення в межах плюралістичного розуміння приписів Конвенції національними судовими органами;

удосконалено:

– періодизацію та опис етапів виникнення й зародження (формування) юридико-лінгвістичної теорії: перший – етап доюрідико-лінгвістичних досліджень (від V ст. до н.е. до XX ст.), для якого характерним є відокремленість у світоглядній основі права та мови як предметів пізнання з акцентуванням на лінгвістичних аспектах у праві або правових аспектах у лінгвістиці; другий – сучасний етап юридико-лінгвістичних досліджень (від 1976 р. до сьогодні), на якому право і мова є комплексним предметом пізнання;

– характеристику сучасного стану юридико-лінгвістичних досліджень, у результаті чого існуючі дослідження диференційовано на три групи за ознаками особливостей предметної сфери дослідження: до першої групи віднесено дослідження, спрямовані на вирішення лінгвістичних проблем функціонування та розвитку права (юрідична техніка, мовний спосіб юридичного тлумачення); до другої – дослідження, спрямовані на з'ясування лінгвістичних особливостей мови права (особливості побудови речень у текстах нормативно-правових актів, труднощі перекладу правничих текстів); третя група характеризується синтезованим предметом дослідження, осмислення якого здійснюється через призму психологічних, соціологічних або антропологічних аспектів (символьна природа права, право і мова як елементи культури відповідного суспільства), що створює основу міждисциплінарного пізнання права і мови, визначає актуальність подальших наукових розвідок права і мови як єдиного предмета дослідження;

– теоретико-правове розуміння юридичної лінгвістики як галузі гуманітарного знання, що має міждисциплінарний характер і визначає порядок взаємодії права та мови, символічну природу права, а також їх зумовленість такими соціальними феноменами, як культура, світогляд, історія, психологія, менталітет народу;

– наукову аргументацію необхідності застосування до аналізу юридико-лінгвістичної сфери понятійно-категоріального апарату деонтичної логіки, яка передбачає використання термінів належне/неналежне замість термінів істинність/неістинність, а також модальностей «заборонено», «дозволено», «обов'язково» замість зв'язки «є»;

– теоретико-правові уявлення про процес розкриття змісту норми права, який відбувається завдяки методично правильному, вивіреному використанню мови (загальних термінів, власне юридичних термінів загальноновживаної лексики, офіційної лексики тощо), стилю тексту, граматичної основи тексту, логічної конструкції тексту, стилю мовлення;

– характеристику стану та перспектив розвитку правової системи України в юридико-лінгвістичному аспекті, які характеризується у правовому світогляді – імплементацією правових концептів природно-правової теорії; в освітній діяльності – модернізацією юридичної освіти з посиленням практичного

аспекту і ролі професійної етики, формуванням конвенційного мислення; у системі законодавства – уніфікацією та імплементацією правничої термінології, поширенням гендерно чутливої термінології; у юридичній практиці – належним аргументуванням прийнятих рішень; у юридичній комунікації – удосконаленням взаємодії на основі розуміння іманентної правовій сфері соціокультурності;

дістало подальший розвиток:

– положення про необхідність використання цілісного комплексу філософських, загальних та конкретних способів пізнання, серед яких виокремлено феноменологічний та герменевтичний підходи як провідні в методологічній основі дослідження з урахуванням того, що поряд із світоглядом, менталітетом суспільства, культурою, право і мова розуміються як фундаментальні соціокультурні явища;

– наукове бачення основи юридичної лінгвістики, що формується із провідних положень основних правових шкіл про об'єктивованість права у прескриптивному тексті (нормативістська школа); розуміння правознавства як способу пізнання та конструювання правової реальності (природно-правова школа); взаємозв'язок імперативно-атрибутивних переживань та засобів семіотики (психологічна школа); пов'язаність права з культурою та мовою (історична школа); інтерпретацію мовленнєвих актів як форм вияву права та фактор формування норм для суб'єктів комунікації (комунікативна теорія права); зумовленість права станом розвитку соціуму, його культурою (соціологічна школа); взаємозалежність існуючої терміносистеми, що використовується для позначення права та інших правових явищ національною правовою системою, необхідність застосування лінгвістичних засобів для пізнання права;

– складові предмета юридико-лінгвістичного осмислення – правові поняття, їх сполучення, елементи та сукупності терміносистем, що об'єднані правовими конструкціями різних рівнів складності та узагальнення, які разом виконують інструментальну функцію у пізнавальному процесі та процесах правового регулювання;

– онтологічне та аксіологічне розуміння того, що знакова система є інструментом, який забезпечує процес правоутворення (формування й формулювання права) та виражається в системі правових понять і термінів, за допомогою яких будуються моделі людської поведінки, забезпечується уніфікація праворозуміння, правотворчості та правореалізації;

– теоретичні підходи щодо розширення системи уявлень про роль і значення аргументації у сфері юридичної діяльності, що знаходить зовнішній вираз у процесі обґрунтування фактів правової дійсності, юридичної сили нормативно-правових актів, системності їх дії, пошуку причинно-наслідкових зв'язків, використання юридико-лінгвістичних знань, лінгвістичного інструментарію у юридичному дискурсі, а також у процесі визначення

правових підстав прийнятого рішення, під час дебатів тощо, де правова аргументація стає змістом юридичної діяльності;

– наукові знання про значення рівня якості текстів нормативно-правових актів для процесу реалізації права, завдяки чому в сучасному правознавстві сформовано низку техніко-юридичних (правова визначеність, відповідність верховенству права, використання правничої термінології, техніка нормопроекування) і змістовних вимог (логічність, зрозумілість, лаконічність, доступність, загальноновживаність), що висувуються при формуванні текстів нормативно-правових актів;

– теоретичні положення про те, що в процесі реалізації вимог права юридико-лінгвістичний вплив виявляється в усвідомленні учасниками суспільних відносин текстуально формалізованих моделей поведінки та досягненні кінцевої мети правового регулювання – утіленні приписів правових норм у фактичну поведінку суб'єктів права;

– обґрунтування характерних властивостей правничої мови, яка не може вважатися стандартизованою технічною мовою з іманентною їй відокремленістю від загальноновживаної термінології, а також набувати статусу розмовної мови, оскільки юридичні терміни мають, як правило, свій специфічний зміст, а отже, правнича мова має дуалістичну природу.

Практичне значення одержаних результатів полягає в тому, що матеріали дослідження є конкретним внеском як у юридичну науку, так і практику діяльності державних органів, оскільки сприяють удосконаленню формування правової норми суб'єктами законодавчої ініціативи. Викладені в роботі висновки і пропозиції впроваджено та можуть бути використані в:

законотворчій діяльності – для розроблення нормативно-правових актів, формулювання засад правової політики та реформування правової системи України (лист народного депутата України В. Карпунцова від 19 липня 2019 р. № 659-19);

правозастосовній діяльності – під час розроблення, інтерпретації й удосконалення відомчих (міжвідомчих) нормативно-правових актів, формування правової позиції (акти Міністерства юстиції України від 21 лютого 2019 р. № 46/02/750, Рівненського районного суду Рівненської області від 29 липня 2019 р. № 01-10/341);

освітньому процесі та науково-дослідній роботі – для підготовки лекцій, навчальних і практичних посібників, методичних рекомендацій, тестових завдань і дидактичних матеріалів з теорії держави і права, філософії права, конституційного права, юридичного документознавства, а також під час проведення різних видів занять із відповідних дисциплін у процесі підготовки бакалаврів та магістрів за спеціальністю 081 «Право» та в системі підвищення кваліфікації суддів і працівників Міністерства юстиції України (акт Національної академії внутрішніх справ від 18 квітня 2019 р.).

Особистий внесок здобувача. Дисертація виконана автором самостійно. Усі сформульовані положення та висновки є результатом особистих досліджень автора. Окремі положення дисертації викладено у статті, підготовленій у співавторстві з І. В. Рогатюком: «Невинуватість чи невинність. Невідповідність дефініцій Кримінального процесуального та Кримінального кодексів статті 62 Конституції України» (особистий внесок автора – 50 %, 0,3 друк. арк.). Наукові положення і результати кандидатської дисертації не виносяться повторно на захист докторської дисертації.

Апробація результатів дисертації. Основні положення дисертації обговорено на засіданнях кафедри теорії держави та права й міжкафедрального семінару Національної академії внутрішніх справ, а також оприлюднено на 12 міжнародних і всеукраїнських науково-практичних конференціях, семінарі і круглих столах, зокрема: «Дні науки Національного університету «Києво-Могилянська академія»» (м. Київ, 30 листопада 2011 р.); «Компаративістські читання» (м. Львів, 27–29 квітня 2012 р.); «Українська мова в юриспруденції: стан, проблеми, перспективи» (м. Київ, 30 листопада 2012 р.); «Європейське право і європейська правова освіта – пріоритетні напрями підготовки вітчизняних фахівців права» (м. Київ, 14 травня 2014 р.); «Роль правоохоронних органів у формуванні правової держави в умовах євроінтеграції України» (м. Київ, 12 березня 2015 р.); «Актуальні питання конституційного розвитку незалежної України» (м. Київ, 25 червня 2015 р.); «Практика Європейського суду з прав людини як джерело національного права» (м. Дніпро, 24 листопада 2017 р.); «Захист прав людини і основоположних свобод як життєво важлива основа всеохоплюючої безпеки в Європі» (м. Дніпро, 7 грудня 2017 р.); «На перетині мови і права» (м. Київ, 22 лютого 2018 р.); «Практика Європейського суду з прав людини в діяльності органів прокуратури і суду: виклики та перспективи» (м. Київ, 13 червня 2018 р.); «Іншомовна підготовка працівників правоохоронних органів і сектору безпеки» (м. Київ, 27 березня 2019 р.); «Правова доктрина: міжнародний досвід та практична реалізація в Україні» (м. Маріуполь, 22 травня 2019 р.).

Публікації. Основні положення і висновки дисертації відображено у 36 наукових працях, серед яких монографія, 23 наукові статті (16 статей опубліковано в наукових фахових виданнях України, сім – у наукових виданнях іноземних держав), та 12 тез наукових доповідей, оприлюднених на міжнародних і всеукраїнських науково-практичних конференціях, семінарі та круглих столах.

Структура та обсяг дисертації. Робота складається з анотації, переліку умовних позначень, вступу, чотирьох розділів, що включають 15 підрозділів, висновків, списку використаних джерел (527 найменувань на 51 сторінці) та двох додатків на восьми сторінках. Повний обсяг дисертації становить 452 сторінки, із них основний текст дисертації – 375 сторінок.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ РОБОТИ

У **вступі** обґрунтовано актуальність теми дисертації, зазначено зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами; визначено мету, задачі, об'єкт, предмет і методи дослідження; розкрито наукову новизну та практичне значення одержаних результатів, надано відомості щодо їх упровадження та апробації, а також щодо кількості публікацій, у яких відображено основні положення дисертаційної роботи.

Розділ 1 «Історіографія та методологічна основа дослідження юридико-лінгвістичної теорії правознавства» складається з трьох підрозділів.

У *підрозділі 1.1 «Виникнення і становлення основних ідей та наукових положень юридико-лінгвістичної теорії»* розглянуто лінгвістичні і правознавчі ідеї, що є складовою юридико-лінгвістичної теорії. Виокремлено два етапи виникнення та становлення основних ідей і наукових положень юридико-лінгвістичної теорії, зокрема: 1) доюрідико-лінгвістичні дослідження лінгвістичних та правознавчих засад зв'язку мови і права, для яких характерне пізнання зв'язку зазначених соціальних явищ, впливу одного на інше, їх культурно-релятивного аспекту; 2) виникнення власне юридико-лінгвістичних досліджень.

Перший етап бере свій початок ще у стародавньому світі. Фактором розвитку ідей, які стали складовою юридичної лінгвістики, були білінгвізм та полілінгвізм часів Візантійської імперії, починаючи з процесу виокремлення з народної мови літературної, яку необхідно було вивчати спеціально. В епоху середньовіччя розвивається християнська екзегеза, у генезі якої значну роль відіграв Августин Аврелій.

Доведено, що ідеї про взаємозв'язок мови та інших соціальних явищ (у тому числі й правових) пізнаються через різні аспекти, починаючи з другої половини XVIII – першої половини XIX століть, що пов'язано з діяльністю Г. Мейера (висвітлення герменевтики знаків, за якої сам знак є не лише лінгвістичним явищем, а й предметом світу, що створює семіотичний простір), Ф. Шлейермахера (виокремлення форенізації та доместикації як на різних і незастосовуваних одночасно типах перекладу тексту, створення герменевтичної теорії та формулювання універсального принципу наукової інтерпретації тексту), Дж. Остіна (виокремлення «констатуючих» і «перформативних» висловлювань, теорії мовленнєвих актів, саме розуміння структури мови є засобом пізнання реальності, у тому числі правової), Л. Вітгенштайна (визначення неправильного використання слів як головної проблеми епістемології).

Серед вітчизняних учених питання взаємозв'язку мови та інших соціальних явищ стало предметом комплексного дослідження наприкінці XIX – початку XX ст. (О. Потебня, В. Катков).

Другий етап бере свій початок у 1976 р. з появою праці німецького дослідника А. Подлеха «Юридична лінгвістика». Цей етап триває дотепер і характеризується розглядом права і мови як комплексного предмета дослідження. У цей час виникають юридико-лінгвістичні дослідження, у яких право та мова розглядаються як єдиний предмет пізнання без акцентування уваги на домінуючій ролі лінгвістичних аспектів у праві або правових аспектів у лінгвістиці. Зміст цього етапу виявляється через опис стану наукової розробки юридико-лінгвістичної проблематики у вітчизняній юридичній науці та юридико-лінгвістичних знань у сучасному правознавстві.

У підрозділі 1.2 «Методологія пізнання юридико-лінгвістичної теорії правознавства» підтверджено, що сучасна методологія правознавства виходить за межі теоретико-правового пізнання, включаючи увесь соціокультурний світ права в його багатоманітності, конкретно-історичному часовому просторі. У дисертації зазначено, що перед визначенням методології загальнотеоретичного та компаративного осмислення юридико-лінгвістичних досліджень важливим є врахування особливостей правової культури народу, менталітету суспільства, його цінностей на даному етапі історичного розвитку, тобто це є визначальним у дослідженні, а методологія правознавства є похідним фактором та виступає інструментарієм юридико-лінгвістичного дослідження.

Визначено, що юридична лінгвістика серед інших правових феноменів є явищем складним і багатогранним, має дуальну природу свого походження і як засіб та спосіб формалізації права потребує застосування комплексного підходу до осмислення юридико-лінгвістичних проблем сучасної правової дійсності.

Аргументовано, що наукове пізнання юридико-лінгвістичної проблематики має здійснюватися з використанням системи принципів об'єктивності, усебічності та повноти, а також таких підходів: діалектичного – досліджуване явище (право і мова) пов'язане з іншими соціальними явищами і, відповідно, зазнає постійного впливу та впливає на них водночас, а тому постійно змінюється; герменевтичного – текст є тією формою, поза якою важко уявити існування права, герменевтика є тим засобом, що допомагає «віднаходити» право через юридичне тлумачення, у тому числі й за допомогою лінгвістичних засобів. Крім того, охарактеризовано використання таких методів: системного – предмет пізнання, наприклад, нормативно-правовий акт, є елементом відповідної культури та не може бути «вирваний» з її контексту, потребує врахування системних зв'язків для висвітлення його сутності, місця і ролі в певному соціальному середовищі; формально-догматичного – оскільки опис окремих повноважень або порядку утворення того чи іншого органу державної влади здійснюється з використанням цього методу, який уособлює цілісність, безперервність та стабільність державної влади, вищу силу дії норм Конституції, відповідність права ідеалам справедливості тощо; компаративного

– дає змогу висвітлити розвиток юридичної лінгвістики, визначити особливості пізнання відповідного явища в межах відповідної правової культури.

У підрозділі 1.3 «Сучасний стан наукової розробки юридико-лінгвістичної проблематики у вітчизняній юридичній науці» розглянуто наукові розробки вітчизняних дослідників, об'єктом яких є юридико-лінгвістична проблематика. За результатами проведеного аналізу стану розробленості вітчизняною наукою окресленого предмета, наукові джерела доцільно класифікувати на три основні групи:

1) роботи, у яких право виступає основним предметом дослідження, а мова слугує засобом для розуміння правового процесу та функціонування цієї системи. Це найбільш багаточисельна група джерел, тому її поділено на декілька підгруп:

– перша підгрупа першої групи – джерела, предметом яких є взаємозв'язок права і мови через висвітлення семіотичних аспектів права (О. Балинська, О. Павлишин);

– друга підгрупа – джерела, у яких науковці намагаються висвітлити право не як сукупність прескриптивних текстів, а як соціокультурне явище, що пов'язане передусім із конкретним соціокультурним середовищем, є духовним надбанням суспільства та елементом його культури (Д. Андреєв, А. Кучук);

– третя підгрупа – джерела, у яких акцентовано увагу на взаємозв'язку мови і права, який розробляла радянська юридична наука: юридична техніка та мовний спосіб тлумачення нормативно-правових актів. Хоча доволі часто такі дослідження в сучасних умовах здійснюються з урахуванням досягнень правничої науки, зокрема, щодо пріоритетності людських прав, бінарного підходу до формулювання правового припису (поєднання простоти викладення з необхідністю використання спеціальної термінології), обмеження надмірної бюрократизації, уникнення формалізму, закріплення можливості судового та адміністративного розсуду (Л. Чулінда, І. Шутак, М. Любченко);

– четверта підгрупа – джерела, у яких головну увагу зосереджено на окремих аспектах, що становлять предмет юридичної лінгвістики (Т. Дудаш, С. Зархіна);

2) дослідження, що здійснюють лінгвісти, адже особливістю їх робіт є переважно саме мовний аспект, використання лінгвістичних правил, понятійно-категоріального апарату. Про зв'язок мови і права в таких роботах свідчить об'єкт дослідження – тексти нормативно-правових актів, термінологія, що використовується в законодавстві. Водночас зазвичай не береться до уваги той факт, що право і закон – це різні явища, інколи не сумісні (передусім, коли йдеться про нормативно-правові акти недемократичної влади, які порушують права і свободи людини) (Ю. Прадід, Н. Артикуца);

3) роботи, у яких головний інтерес авторів зосереджено на таких сферах, як психологія, соціологія або антропологія, а мова, як вона функціонує в межах

правової системи, є засобом для дослідження психологічних процесів, соціальних комунікацій або культурних рис (С. Бочарова, М. Костицький).

Підкреслено, що наукова розробка юридико-лінгвістичної проблематики вітчизняною правничою наукою перебуває на стадії становлення. Нерозробленість проблематики взаємозв'язку права та мови вітчизняними науковцями зумовлена низкою факторів, серед яких важливе значення має наукова парадигма модерну, увагу якої зосереджено на проблематиці форм буття права, що вирішувалася або в межах теорії права, або в межах філософії права, а також пануючим типом розуміння права (нормативізмом), за якого головну увагу зосереджено лише на формуванні приписів нормативно-правових актів.

Встановлено, що дослідження взаємозв'язку права та мови лінгвістами мають переважно саме лінгвістичний характер. Правовий аспект у них виявляється лише використанням тексту нормативно-правових актів як предмета дослідження. Юридична ж лінгвістика зосереджує увагу на тексті не в лінгвістичному розумінні, а у філософському, на символній природі права, пізнання якої є «проникненням у текст сам по собі». Розуміння символів передбачає множинність смислів, оскільки має здійснюватися через правовий дискурс. Підкреслено, що означене не дозволяє розглядати право як явище, яке існує поза межами соціуму, незалежно від нього.

Розділ 2 «Загальна характеристика юридико-лінгвістичних знань у сучасному правознавстві» складається з чотирьох підрозділів.

У підрозділі 2.1 «Філософсько-правові засади юридико-лінгвістичних знань» на основі аналізу здобутків феноменологічної, герменевтичної та релятивістської шкіл, а також теорії комунікативної дії (як методологічна складова) і глобалізаційних процесів, які мають об'єктивно-суб'єктивний характер (онтологічна складова) виявлено, що все це виступає філософським підґрунтям сучасних юридико-лінгвістичних знань.

У результаті проведеного аналізу наукових джерел філософсько-правового спрямування зроблено висновок про поширеність феноменологічного підходу в дослідженні правових явищ, виходячи із соціокультурної сутності права: наявність різних правових систем є наслідком існування різного правового світогляду на право загалом та окремі правові явища зокрема. Правова свідомість суб'єктів правовідносин у межах різних правових систем по-різному інтерпретує правові явища.

Використання феноменологічного підходу дозволяє формувати більш розширені уявлення про співвідношення права і мови, де мова не зводиться виключно до правил граматики, пунктуації тощо і набуває обов'язковості та формальної завершеності у правових текстах. Право формується у свідомості людини як ідеальна модель, як сукупність справедливих комунікацій між людьми, як першопричина для виникнення на цій основі відповідних правовим уявленням знакових систем та лінгвістичних конструкцій.

Іншим ефективним прийомом інтерпретації правових тестів, способом пізнання права, формування ідеальних моделей, форм людської взаємодії (образи) є герменевтика. Актуалізація герменевтичного підходу зумовлена не лише розвитком в Україні теорії інтерпретації, юридичної техніки загалом, а й потребами формування мовної культури суб'єктів права, вироблення юридичного типу мислення, за допомогою якого відбувається засвоєння правової дійсності. Герменевтика як мистецтво тлумачення передбачає можливість цілісного осмислення правового тексту. Юридична герменевтика є важливим засобом юридичних досліджень, здійснення яких у сучасному інформаційно-правовому просторі вимагає оперування текстовими документами нормативного або доктринального характеру, в яких право знаходить формалізоване вираження. При цьому й саме право в межах комунікативного його розуміння можна розглядати як одну з мовних конструкцій.

На переконання автора, філософія постмодерну, виходячи з релятивізму різних засобів пізнання, інтерпретуючи реальність як «знаково-інформаційний «суб'єкт-суб'єктний» простір», актуалізує розуміння права як комунікації (комунікативна концепція права). Це дає змогу зробити висновок про правову реальність як реальність мовну, що дозволяє, аналізуючи текст нормативно-правового акта, «віднаходити» право в кожній конкретній ситуації. Саме мова в цьому контексті виступає засобом пізнання (як і «формування») права. Означене з необхідністю передбачає під час юридико-лінгвістичних досліджень використання методологічного комплексу: герменевтика; феноменологія; релятивізм.

Акцентовано увагу на тому, що процеси глобалізації та інтеграції є факторами необхідності зміни парадигми вітчизняної загальнотеоретичної юриспруденції в напрямі її відповідності парадигмі буття права через комунікації суб'єктів суспільних відносин. «Мовне» буття права не обмежується юридичною технікою та формулюванням нормативного припису в тексті нормативно-правового акта.

У підрозділі 2.2 *«Теоретичні засади юридичної лінгвістики»* зазначено, що важливу роль у висвітленні теоретичної основи юридичної лінгвістики відіграє використання її філософсько-правових засад, зокрема комунікативної теорії, ідеї правової комунікації, де основним засобом є мова, а мовленнєві акти є формами вияву права та фактором формування норм суб'єктів комунікації, за допомогою мови уявляється можливим не тільки підтримання та розвиток правових зв'язків і таким чином забезпечення правової взаємодії, а й пізнання окремих явищ правової дійсності. Аргументовано, що природньо-правова школа, виходячи з постулату неототожнення права з результатом діяльності держави, вказує на розуміння правознавства як на спосіб пізнання та конструювання правової реальності.

При розкритті лінгвістичного аспекту пізнання права, що спрямований на осмислення правової дійсності, необхідно зважати на низку факторів, що позитивно впливають на формування характеристики суб'єкта пізнання, до яких належать: існування окремих рівнів пізнання: чуттєвий і раціональний; особливості правового світогляду суб'єкта пізнання (наявність стереотипів); кількісний показник обсягу правових знань стосовно певної сфери, їх фундаментальність або фрагментарність, підкріпленість практичним досвідом; належність суб'єкта до певної професійної та соціальної групи (прошарку); рівень правосвідомості суб'єкта пізнання; тип правової школи й тип розуміння права, яким керується суб'єкт пізнання. Негативними факторами є фрагментарність знання в структурі правової свідомості та в окремих випадках наявність стереотипів як особливості правового світогляду суб'єкта пізнання, несприйняття системи правових цінностей.

У підрозділі 2.3 *«Поняття та призначення юридичної лінгвістики в сучасному правознавстві»* на основі аналізу існуючих у науковій і навчальній літературі досліджень з юридичної лінгвістики встановлено, що мова є невід'ємним чинником формування правової системи з певними традиціями, функціями, особливостями та властивостями, тому виокремлення мови права в самостійний розділ юриспруденції, що ґрунтується на синтезі лінгвістики та юриспруденції, позитивно вплине не лише на мову закону, а й загалом на юридичну практику.

З'ясовано, що на сьогодні юридична лінгвістика ще не є окремою наукою, не існує єдиного підходу до розуміння її предмета, замало комплексних досліджень методології, яка використовується в юридико-лінгвістичних дослідженнях, наявне різне бачення змісту цієї міждисциплінарної мовознавчої та правознавчої сфери пізнання: лінгвоюристика, правова лінгвістика, судова лінгвістика, юридична лінгвістика, юрислінгвістика. Обґрунтовано, що найбільш оптимальним для відображення сфери наукового пізнання мови права, що функціонує у сферах законодавства і правозастосування, правотворчості й правозастосування, юридичної документації, правничої науки й освіти, є використання терміна «юридична лінгвістика». Під юридичною лінгвістикою запропоновано розуміти галузь гуманітарного знання, що має міждисциплінарний характер та досліджує взаємодію права і мови, а також символічну природу права і їх загальну зумовленість такими соціальними феноменами, як культура, світогляд, історія, психологія, менталітет народу.

Аргументовано, що юридична лінгвістика відіграє важливу роль у подальшому розвитку правознавства, розкриваючи соціокультурну природу права та інших правових явищ. Саме висновки й основні положення юридичної лінгвістики є основою формування юридико-лінгвістичної теорії правознавства.

У підрозділі 2.4 *«Правові поняття та юридична термінологія як предмет юридико-лінгвістичного осмислення»* зазначено, що оскільки в сучасному глобалізованому суспільстві право виступає універсальним регулятором

суспільних відносин, у тому числі й міжнародних, досягти ефективної комунікації допомагають правові поняття і юридична термінологія як система юридичних термінів, що і є найменуваннями юридичних понять.

Формування юридико-лінгвістичних знань є перманентним процесом, який супроводжується формуванням понятійно-категоріального апарату правознавства. Становлення термінології, що відображає юридико-лінгвістичні знання, відбувається протягом двох етапів застосування (використання): 1) природно утвореної термінології; 2) залучених до обігу (до юридичної терміносистеми) понять, утворених шляхом продуктивного осмислення правової дійсності.

Право та правові явища необхідно аналізувати за допомогою деонтичної логіки, під якою слід розуміти розділ модальної логіки, що досліджує природу, властивості, відношення деонтичних висловлювань та їх функціонування в структурі міркування. Деонтична логіка передбачає відповідну терміносистему. Якщо дескриптивне висловлювання перевіряється на істинність через зіставлення з дійсністю або зі змістом того, про що йдеться, то деонтичні судження не є ні категорично істинними, ні категорично хибними, до них застосовується інший критерій – належне/неналежне. Із тверджень зі словом «є» неможливо перейти до тверджень із зв'язкою «повинен» за допомогою логічних засобів.

Одним із засобів утворення правничої термінології є запозичення з інших мов. Однак принцип невизначеності перекладу У. Куайна передбачає врахування того, що слова не є символами і не мають безпосереднього зв'язку з об'єктами, які вони позначають, отримуючи своє значення через комунікацію людей.

Розгляд процесу формування юридико-лінгвістичних знань дає змогу підтвердити положення: *non ex regula ius sumatur, sed ex iure quod est, regula fiat* (право виводиться не з теоретичного правила, але з існуючого права виникає таке правило).

Розділ 3 «Рівні правової формалізації юридико-лінгвістичних знань у сфері онтології права» складається з чотирьох підрозділів.

У підрозділі 3.1 *«Семіотичні аспекти правоутворення»* зроблено висновок про те, що право може існувати в символічній формі, яка зумовлює його визначеність (відображаючи юридичний зміст), лаконічність і точність, забезпечуючи доступність та оперативність сприйняття адресатами й ефективність процесу правового регулювання. Символи у праві мають бінарну природу: по-перше, вони можуть мати словесну форму відображення (вербальна символіка); по-друге, можуть відображатися через дії (конклюдентна символіка).

Одним із факторів ефективності права як регулятора суспільних відносин є його символічний і, зокрема, текстуальний характер, що актуалізує питання семіотики та семантики у праві. Знаковість права є чинником віднесення його

до соціокультурних феноменів. Положення щодо правоутворення, які існують сьогодні в межах теорії держави і права, ґрунтуються переважно на нормативістському розумінні права, за якого воно є відмежованим від соціуму, нав'язаним публічною владою, оскільки поява права пов'язується з необхідністю його відображення у прескриптивному тексті. У соціокультурній парадигмі розуміння права воно сприймається як результат діяльності самого соціуму, явище його культури, що спричиняє необхідність пізнання семіотики і, зокрема, семантики права, яке актуалізує проблематику лінгвістичних засобів як форми об'єктивування права.

Наголошено на важливості урахування положень семіотики права у правотворчості, адже ефективність правового регулювання є низькою, коли законодавство містить незрозумілі для широкого кола суб'єктів права терміни, імплементовані з вузькоприкладних галузей знань, коли між термінами немає чіткої узгодженості за обсягом або за змістом, що утворює термінологічні колізії та прогалини. Розуміння сутності правової семіотики є фактором ефективності правотворчої діяльності органів державної влади.

Мова є засобом дескрипції та конструювання реальності, у тому числі й правової; за допомогою мови маркуються відповідні статуси. З'ясовано, що значна частина правових актів є мовленнєвими, при цьому усі види іллокуційних актів є засобом формування правил поведінки, у тому числі й правових. Доведено, що ґносеологічним засобом і способом творення правових явищ є правоназивання.

У підрозділі 3.2 *«Юридико-лінгвістичні аспекти юридичного тлумачення»* зазначено, що тлумачення обслуговує майже весь механізм правового регулювання. У межах нормативістської школи права терміни «тлумачення права», «тлумачення закону», «тлумачення нормативно-правового акта», «юридичне тлумачення», «тлумачення норм права» є тотожними за змістом. Однак з позицій природно-правової школи для адекватного відображення явища, що досліджується, необхідно використовувати термінопоняття «юридичне тлумачення».

Юридико-лінгвістична інтерпретація не полягає у простому віднайденні у тлумачному словнику значення терміна та його «підставлення» у правовий текст. Це більш складний процес, що має ґрунтуватися на положеннях герменевтики. Лише вдале поєднання герменевтичного тлумачення юридичного тексту з мовними засобами дасть змогу максимально наблизитися до «духу закону», зрозуміти «волю законодавця». Юридико-лінгвістична інтерпретація завжди є не тільки тлумаченням правового тексту, а й пізнанням, «віднаходженням» права й інших правових явищ, а також самопізнанням, оскільки включає в себе ціннісний, соціокультурний аспект, історичний досвід. Останній є доволі важливою складовою герменевтичного тлумачення правового тексту. Вивчаючи становлення окремих правових інститутів, підгалузей, галузей права, ми пізнаємо закономірності виникнення, функціонування й розвитку буття права, окремі його тенденції, що є основою

гносеології правових явищ, їх інтерпретації. Історичні обставини прийняття нормативно-правового акта дають змогу в певних випадках глибше зрозуміти наміри суб'єкта правотворчості та правильно застосувати нормативно-правові приписи, які містяться в такому акті.

В аспекті взаємозв'язку з процесом правового регулювання юридико-лінгвістичний аспект інтерпретації правових текстів необхідно розглядати як основну стадію тлумачення (йдеться про тлумачення-з'ясування норм права) або ж як факультативну стадію, потреба в якій виникає в усіх або конкретних випадках реалізації норм права, залежно від того, який погляд щодо необхідності тлумачення норм права поділяє інтерпретатор (йдеться про тлумачення-роз'яснення норм права).

У підрозділі 3.3 *«Роль правової аргументації у правовому регулюванні»* констатовано, що саме правова аргументація є тим засобом, що поєднує лінгвістику та право, оскільки за допомогою лінгвістичних засобів у текстах актів правозастосування «твориться/відшуковується» право. Право є результатом правничого дискурсу і саме аргументування є своєрідним засобом «кристалізації» смислу права, що забезпечує правопорядок у соціумі. Через правову аргументацію виявляється правове мислення, що тісно пов'язане з мовою, отже, право пов'язано з мовою, мисленням, що є соціокультурними явищами. За результатами розгляду правової аргументації в різних сферах правничої діяльності підкреслено, що, оскільки визначальну роль у діяльності правника відіграє саме правова аргументація, то освітня правнича діяльність повинна мати інший зміст та іншу мету; правова аргументація застосовується в науковій правничій діяльності, досить часто відбувається підміна понять, коли науковці як обґрунтування певних положень використовують не аргументи щодо досліджуваного явища, а думки про це явище інших науковців.

Доведено, що правова аргументація має важливе значення у процесі правового регулювання (практична правнича діяльність), особливо, якщо останнє розуміти і як правовий вплив (що цілком узгоджується з природно-правовою та соціологічною школами розуміння права). Доволі чітко це прослідковується через процес індивідуального правового регулювання, зокрема, у правозастосуванні (хоча, якщо зважати на думки Г. Харта, Б. Мелкевіка та інших відомих правників, те, що у вітчизняній юридичній науці позначається терміном «правозастосування», цілком може бути і процесом творення, точніше, віднайдення права). Належна аргументація прийнятого суб'єктом правозастосування рішення впливає на розвиток правової свідомості як суб'єктів правового процесу, так і на інших громадян, як фактор ефективності реалізації норм права та, відповідно, забезпечення правопорядку. Отже, обґрунтування правової позиції правозастосувача, належна аргументація має бути критерієм якості актів застосування норм права. Не стільки важливою є форма (маємо на увазі процесуальні аспекти), скільки належне мотивування волевиявлення суб'єкта правозастосування, що дасть змогу прийняти справедливе та обґрунтоване рішення.

З метою розвитку й удосконалення технологій, методик аргументації потребує коригування зміст правничої освіти, зокрема обов'язкового запровадження навчального курсу з основ правової аргументації, що буде одним із факторів підготовки критично мислячого, відкритого до змін правника, для якого головною цінністю є людина.

У підрозділі 3.4 *«Юридико-лінгвістичний вплив на реалізацію норм права»* питання юридико-лінгвістичних знань у сфері реалізації норм права безпосередньо пов'язано з розумінням сутності та змісту нормативно-правових актів, їх адресантів та адресатів, передусім, зважаючи на той факт, що нормативні приписи є своєрідною формою юридичного конструювання потенційних суспільних відносин лінгвістичними засобами. Завдяки використанню мовних правил і засобів формалізуються основні відносини у соціумі, визначаються межі діяльності органів публічної влади, у тому числі й щодо застосування державного примусу. Водночас і для фізичних осіб важливим є розуміння змісту нормативно-правового акта (що зумовлено принципом правової визначеності, без дотримання якого нормативно-правовий акт розглядається як такий, що не відповідає «якості закону» та не набуває нормативного характеру). Крім того, правова визначеність як складова конституційного принципу верховенства права передбачає прогнозування поведінки людини: «Дозволено усе, що прямо не заборонено законом», фактично зобов'язує фізичних осіб чітко розуміти, яке діяння є правопорушенням і яка передбачена юридична відповідальність за його вчинення.

Зважаючи на соціокультурний характер права, зроблено висновок, що в його нормах через лінгвістичні засоби відображаються цінності суспільства. Тому переважна більшість населення очікує від суб'єктів законотворчості прийняття справедливих нормативно-правових актів, реалізація яких буде слугувати підтриманню правопорядку, не посягаючи на усталені зв'язки в суспільстві, вироблені правила поведінки. Саме тому в більшості випадків фізичні особи не порушують приписи прескриптивних текстів, а, ставши стороною юридичного конфлікту, намагаються звернутися за допомогою у відновленні порушеного права до правників, які є активними суб'єктами правничого дискурсу та володіють відповідними юридико-лінгвістичними знаннями, що дають змогу прийняти рішення не лише *ex lege*, а й *ex aequo et bono* (не лише за законом, а й на основі добра і справедливості).

Обґрунтовано, що саме через адекватне використання юридико-лінгвістичних засобів у процесі правотворчості відбувається вплив на учасників правових відносин з метою реалізації нормативно-правових приписів. Додатковим фактором цього є правомірна діяльність органів публічної влади та їх посадових осіб, їх ефективна комунікація (як між собою, так і з громадянами).

Розділ 4 «Розвиток юридико-лінгвістичної теорії у правових системах України та сучасних держав Європи» складається з чотирьох підрозділів.

У підрозділі 4.1 «Право та мова у правовому світогляді сучасних держав Європи» зазначено, що юридико-лінгвістична теорія правознавства є можливою за умови сприйняття права як соціокультурного явища, а для цього важливо усвідомлення існування різних типів правового світогляду. Зважаючи на те, що саме правовий світогляд є: а) фактором сприйняття права та інших правових явищ; б) чинником поведінки людини в суспільстві; в) визначає розуміння людиною таких загальнолюдських цінностей, як гідність, справедливість, рівність, свобода та ін., надано дефініцію правового світогляду як способу самовизначення людини у світі через комплекс уявлень про право та інші правові явища, цілі й правові цінності, оцінки, правові установки. За результатами аналізу праць правників (Т. Бачинський, Г. Паластрова, П. Рабінович) зроблено висновок про розмежування правового та юридичного світогляду. Останній передбачає розвинену юридичну техніку, як правотворчу, так і правозастосовну, де мова використовується як засіб відображення «волі законодавця» у текстах нормативно-правових актів.

У розрізі аналізу правового світогляду розглянуто м'яке право як правовий феномен, який є додатковим аргументом на користь того, що твердження «у державах романо-германської правової сім'ї основним джерелом права є нормативно-правовий акт» потребує переосмислення та уточнення та як своєрідний формалізований мовленнєвий акт, що є символічним закріпленням «намірів про правила поведінки». Такі рекомендаційні правові засоби, які мають зовнішню форму у вигляді актів (формалізовані мовленнєві акти) – рекомендації, резолюції, звернення висновки та накази, консультативні висновки, керівні принципи та інші, що містять інституційні й рекомендаційні норми, сприяють усуненню прогалин у регулюванні, породжують певні правові наслідки, що можуть виявлятися як у регулюючому впливі на розвиток національного законодавства, так і в подальшій трансформації в норми «жорсткого» права, використовуються для гармонізації законодавства, оскільки мають важливе значення для врегулювання конфліктів (передусім міжнародних), є універсальним засобом підтримки діалогу. Визначено, що все це підкреслює їх загальнообов'язковий та правовий, а не квазі-правовий (моральний) характер, і є аргументом для розгляду норм м'якого права як особливої групи джерел права.

У результаті розгляду взаємозв'язку права та мови встановлено, що важливість правничої мови полягає в тому, що вона «формує» наше повсякденне життя, носіями правничої мови є всі, хто створюють та інтерпретують закони, і ті, хто їх реалізують. Відповідно, європейська правова культура виходить з бінарної природи мови права, яка розуміється переважно як фахова мова, що має свої особливості й стосовно до «технічної» та розмовної мови.

У підрозділі 4.2 «Розвиток юридичної лінгвістики в країнах німецького права» зосереджено увагу на тому, що виникнення і становлення юридичної лінгвістики як окремого напрямку наукового пізнання пов'язують переважно саме з Федеративною Республікою Німеччина, у межах якої вона концептуально оформилась та розвивається.

Розвиток юридико-лінгвістичних досліджень у країнах німецького права зумовлено такими їх епістемологічними властивостями: зрозумілість юридичного тексту; зміст елементів юридичного тексту; контекст розуміння та інтерпретація юридичного тексту; конкретні інституційні умови їх застосування. Обґрунтовано доцільність ґносеології розвитку юридичної лінгвістики в країнах німецького права, виходячи з форм правничої діяльності:

1) правнича наукова діяльність – перманентне збільшення кількості досліджень у цій сфері. Аналітичний огляд таких розробок дав змогу зробити висновок, що юридико-лінгвістичні дослідження є важливим напрямом у сучасному правознавстві, епістемологію якого вивчають не лише окремі дослідники, а й наукові об'єднання (асоціації). У межах романо-германської правової сім'ї активно створюються громадські наукові об'єднання, які досліджують юридико-лінгвістичну тематику (Австрійська асоціація правової лінгвістики, міжнародна робоча група «Юридична лінгвістика», Міжнародна асоціація мови та права та ін.), видаються наукові журнали («Журнал європейської правової лінгвістики», «Законодавство та оцінка», «Мова і право» та ін.). Значний потенціал юридичної лінгвістики виявляється у компаративних дослідженнях європейського, китайського та мусульманського права;

2) правнича освітня діяльність – упровадження в освітній процес відповідної навчальної дисципліни. З'ясовано, що, зважаючи на соціальну та інституційну багатомовність Європейського Союзу, необхідність розроблення методології міждисциплінарних і трансдисциплінарних підходів у дослідженні й викладанні права, в окремих університетах запроваджено курси з юридичної лінгвістики або мови та права (Гайдельберзький університет (Федеративна Республіка Німеччина), Кельнський університет (Федеративна Республіка Німеччина) та ін.). При цьому модель правничої освіти усе більше ґрунтується не на національному праві, а на регіональному (зокрема, європейському) та міжнародному й передбачає підготовку Eurojust («євроюриста»), який мислить глобально, уміє працювати не лише з внутрішньодержавним законодавством, а й з *acquis communautaire*, правильно інтерпретувати такі акти, основою чого є положення і висновки юридичної компаративістики;

3) правнича практична діяльність – активне використання здобутків юридичної лінгвістики в повсякденній діяльності Eurojust, що пов'язано з полімовною політикою Європейського Союзу, зокрема через підготовку та інтерпретацію текстів як нормативно-правових актів, так і міжнародних договорів.

У підрозділі 4.3 *«Взаємодія правових систем держав Європи та роль юридико-лінгвістичної методології (в аспекті практики Європейського суду з прав людини)»* на підставі опрацювання значної кількості прикладів з практики Європейського суду зазначено, що, починаючи з другої половини ХХ ст., коли були сформовані універсальні та регіональні інституції у сфері захисту людських прав, національні правові системи суттєво змінилися. Важливим фактором таких змін (трансформації національних правових систем) у межах Європи є практика Європейського суду з прав людини. Однією із суттєвих проблем, що виникла перед Європейським Союзом, є така, що законодавство Європейського Союзу має бути обов'язковим для усіх держав-членів, відтак його необхідно викладати на всіх 24 мовах Європейського Союзу. З метою забезпечення того, щоб правові приписи Європейського Союзу були зрозумілими в усіх державах-членах і викладені в послідовній, зрозумілій та однозначній формі, мають бути професіонали, які знають обидві сфери – мовну та правову. Саме це є фактором розвитку юридичної лінгвістики і її значущості. Багатомовна робота з правовими текстами в установах та органах Європейського Союзу стане класичним завданням юридичного лінгвіста. Підкреслено, що наведене вище є додатковим аргументом на користь актуальності юридичної лінгвістики. Адже, по-перше, від якості перекладу правничого тексту залежить правильність сприйняття правової реальності, про яку йдеться, по-друге, якісний переклад допоможе у виробленні правосудного рішення в межах різного розуміння приписів Конвенції національними судовими органами.

Доведено, що однією з тенденцій розвитку національних правових систем держав Європи, яка пов'язана з юридичною лінгвістикою, є мовний сексизм, під яким розуміється дискримінація за статтю у мові та який можна спостерігати через гендерну асиметрію мови, гендерні стереотипи, «невидимість» жінок у мові. Через інтенсивну сенсibilізацію гендерного питання можна сподіватися на розвиток нових форм мови, гендерно-чутливі лінгвістично-комунікативні зміни, що зумовлює необхідність лінгвістичної роботи.

У підрозділі 4.4 *«Стан і перспективи розвитку правової системи України: юридико-лінгвістичний аспект»* проаналізовано сучасний стан імплементації окремих положень юридико-лінгвістичної теорії в правову систему України.

Зазначено, що в Україні доволі активно вносяться зміни до законодавства та приймаються нові нормативно-правові акти, спрямовані на правове забезпечення реформи, яке відбувається переважно в контексті запровадження європейських цінностей. Передусім йдеться про верховенство права і принцип пропорційності. Доведено, що мовленнєвий акт є засобом реалізації права на вільний розвиток особистості та інших прав.

Виокремлено й досліджено напрями удосконалення правничої діяльності в юридико-лінгвістичному вимірі в Україні, які дозволять підняти довіру населення до правників та підвищити правову культуру: належне аргументування прийнятих рішень органів публічної влади і, зокрема, судів; володіння основами ораторського мистецтва правниками, які беруть участь у судовому процесі; реалізація учасниками юридичного конфлікту, зокрема, їх представниками, правил професійної етики (культура поведінки); володіння правниками технікою юридичного тлумачення; володіння правниками основами медіаграмотності; виховання відчуття відповідальності за свої дії, зокрема, мовленнєві акти; відхід від радянського сприйняття права та формування конвенційного мислення, що надасть можливість не просто приймати рішення, у яких зазначаються справи Європейського суду з прав людини (доволі часто, які не стосуються розглядуваної справи), а ґрунтуватися на «дусі» Конвенції про захист прав людини та основоположних свобод; використання гендерно чутливої термінології; уніфікація правової термінології.

Активне використання засобів юридичної лінгвістики у правовій сфері сприятиме підвищенню ефективності правового регулювання, стабілізації системи публічного адміністрування в державі.

ВИСНОВКИ

У дисертації наведено теоретичне узагальнення і надано пропозиції щодо вирішення важливої наукової проблеми, сутність якої полягає в розкритті та осмисленні юридико-лінгвістичної теорії правознавства. За результатами проведеної роботи сформульовано такі висновки:

1. Формування наукових положень юридико-лінгвістичної теорії відбувається протягом двох етапів, перший з яких становлять доюрідико-лінгвістичні дослідження (від V ст. до н.е. до 1976 р.), а другий – юридико-лінгвістичні дослідження (від 1976 р. і донині). При цьому означений процес не має кумулятивного характеру. Історико-гносеологічний вимір рефлексії взаємозв'язку мови та інших соціальний явищ сягає часів давньої Греції та Риму. Водночас інтенція правової думки щодо взаємозв'язку права та мови відбувається лише наприкінці XIX – початку XX ст. Квінтесенцією поступального розвитку ідей, які покладено в основу юридико-лінгвістичної теорії, є виокремлення як напряду наукових досліджень юридичної лінгвістики, початковим етапом чого було видання у 1976 р. Адальбертом Подলেখом праці з однойменною назвою «Юридична лінгвістика» (Rechtlinguistik). При цьому розвиток юридичної лінгвістики відбувається переважно в межах романо-германської правової сім'ї, зокрема, у таких державах, як Федеративна Республіка Німеччина та Франція.

До надбань вітчизняної історико-правової науки належать праці О. Потебні та В. Каткова, у яких на доктринальному рівні висвітлено

взаємозв'язок мови та інших соціальних явищ (у тому числі й правових), відзначено пропедевтичну роль лінгвістичної компаративістики для правника.

2. Передумовою наукового пізнання як самої юридичної лінгвістики, так і її предмета, є соціокультурна правова сутність, відповідно до якої право та інші правові явища слід розглядати як соціокультурні, що зумовлює необхідність урахування культури, у межах якої виникли і функціонують досліджувані явища чи предмети, а також потребу залучення не лише раціональних, а й чуттєвих когнітивних засобів. Відтак вихідними аспектами методологічних засад юридико-лінгвістичних досліджень є правова культура (цивілізація, правова система), тип розуміння права, а також тип світогляду дослідника.

Наукове пізнання юридико-лінгвістичних досліджень має здійснюватися з використанням системи принципів (об'єктивності, усебічності та повноти), підходів (діалектичний, герменевтичний, феноменологічний, системний), а також методів (логічних процедур аналізу й синтезу, індукції і дедукції та спеціально-правових методів: формально-догматичного, компаративного), серед яких виокремлено феноменологічний та герменевтичний підходи як провідні в методологічній основі дослідження з урахуванням того, що поряд із світоглядом, менталітетом суспільства, культурою право і мова розуміються як фундаментальні соціокультурні явища.

3. Науковий доробок вітчизняних учених щодо висвітлення взаємозв'язку права та мови можна класифікувати на три групи, у яких акцентовано на: а) лінгвістичному аспекті функціонування та розвитку права; б) правовому аспекті функціонування та розвитку права; в) психологічних, соціологічних або антропологічних аспектах. Мова є засобом їх пізнання в межах правової системи.

Здебільшого, зважаючи на те, що лінгвістичні дослідження зосереджено лише на тексті нормативно-правового акта, у них відбувається ототожнення права із законом, що не дає змоги пізнати сутність права та інших правових явищ. Іманентною рисою лінгвістичних розвідок приписів прескриптивних текстів є розгляд останніх як одного з видів текстів з акцентуванням на особливостях використання частин мови, форм закінчень слів тощо. Неможливість приписуванню праву самотійного буття, абстрактність закону та реальність права, смислова множинність як іманентна риса правничого тексту, що є факторами необхідності перманентної інтерпретації, становлять, зокрема, сферу пізнання юридичної лінгвістики.

4. Складовими філософсько-правової парадигми як світоглядної основи юридико-лінгвістичних знань є мовленнєві акти як форма вияву соціальних норм та засобів порозуміння (теорія комунікативних дій); інтерпретація правових приписів як спосіб пізнання права, формування ідеальних моделей і форм людської взаємодії як уміння усвідомлення цілісного правового тексту (герменевтична теорія); право, що формується у свідомості людини як ідеальна модель справедливих комунікацій між людьми, як основа виникнення знакових систем та лінгвістичних конструкцій (феноменологічна теорія); відмінність у

розумінні правових явищ у межах різних правових систем, що зумовлені культурними, у тому числі й мовними, факторами (релятивістська теорія), які виконують функцію «методологічного комплексу» юридико-лінгвістичної теорії.

5. Теоретичною основою юридичної лінгвістики є положення основних правових шкіл про об'єктивованість права у прескриптивному тексті (нормативістська школа), розуміння правознавства як способу пізнання та конструювання правової реальності (природно-правова школа), взаємозв'язок імперативно-атрибутивних переживань та засобів семіотики (психологічна школа), права з культурою та мовою (історична школа), мовленнєві акти як форму вияву права та фактор формування норм для суб'єктів комунікації (комунікативна теорія права), пов'язаність права із станом розвитку соціуму, його культурою (соціологічна школа). Визначено взаємозалежність терміносистеми, що використовується для позначення права та інших правових явищ, з існуючою в національній правовій системі правовою доктриною, що зумовлює потребу застосування лінгвістичних засобів для пізнання права. Кожна з таких шкіл ґрунтується на окремих лінгвістичних положеннях, що передбачає взаємозв'язок права та мови. Найбільш чітко такий зв'язок розкривається в межах історичної школи права, що розглядає право і мову як бінарну іманентність окремого народу. Діалектичний зв'язок права і мови є і причиною, і наслідком відмінностей права (як і мови) у різних правових системах.

Пресупозиційність принципу юридичної визначеності, а також не ноуменальний характер права зумовлює необхідність розгляду юридичної лінгвістики та лінгвістичних засобів як необхідної складової розуміння права основними правовими школами.

6. Під юридичною лінгвістикою слід розуміти галузь гуманітарного знання, що має міждисциплінарний характер та досліджує порядок взаємодії права і мови, а також символічну природу права та їх спільну (загальну) зумовленість такими соціальними феноменами, як культура, світогляд, менталітет народу, історія, психологія.

Починаючи з другої половини ХХ ст., вчені зосередили увагу на взаємозв'язках права та мови, досліджуючи їх як комплексний предмет, а не як різні предмети, що стало фактором формування міждисциплінарної сфери наукового пізнання – юридичної лінгвістики. На сучасному етапі розвитку вітчизняної науки вона використовує різні терміни для позначення цього напрямку наукового пізнання: лінгвоюристика, правова лінгвістика, судова лінгвістика, юридична лінгвістика, юрислінгвістика. Найбільш оптимальним для використання, зважаючи на досягнення західної правової культури, є термін «юридична лінгвістика». Розвиток правничої семіотики зумовив необхідність доповнення предмета юридичної лінгвістики символічною природою права.

7. Предметом юридико-лінгвістичного осмислення є правові поняття, їх сполучення, елементи та сукупності терміносистем, що об'єднані правовими конструкціями різних рівнів складності й узагальнення, які разом виконують інструментальну функцію у пізнавальному процесі та процесах правового регулювання.

Перманентність процесу формування юридико-лінгвістичних знань є фактором генези й утворення відповідної терміносистеми, для якої іманентним є превалювання статуюальних термінів над генуїніми. Становлення термінології, що відображає юридико-лінгвістичні знання, відбувається у два етапи: 1) етап природно утвореної термінології; 2) етап цілеспрямованої діяльності з упорядкування термінології, створення терміносистеми та встановлення вимог до неї. Розвиток юридичної лінгвістики в Україні перебуває на другій із зазначених стадій.

Пристосування системи вітчизняного права до нових умов, у тому числі імплементація нових концептів, зумовлює запозичення нових термінів. Одним із засобів формування юридико-лінгвістичних знань є автономні поняття, використання яких дає змогу підтвердити таке положення: *non ex regula ius sumatur, sed ex iure quod est, regula fiat*. *Modus imperativus* як іманентність правових норм є фактором необхідності застосування до аналізу юридико-лінгвістичної сфери понятійно-категоріального апарату деонтичної логіки, яка передбачає використання термінів «належне/неналежне» замість термінів «істинність/неістинність», а також модальностей «заборонено», «дозволено», «обов'язково» замість зв'язки «є».

8. Для правової сфери властивий особливий семіотичний дискурс з перформативними висловлюваннями. Знаковість права надає йому соціокультурного характеру, а саме: це допомагає зрозуміти, чому запозичені з іншої правової культури концепти, що не адаптовані до національних особливостей, залишаються лише словами, та забезпечує доступність його сприйняття і реалізації.

Знакова система є інструментом, який забезпечує процес правоутворення (формування та формулювання права) і виражається в системі правових понять і термінів, за допомогою яких і будуються моделі людської поведінки, завдяки яким забезпечується уніфікація правотворчих процесів, правозастосовних та праворозуміння загалом.

9. Юридичне тлумачення є обов'язковим елементом процесу реалізації нормативних приписів прескриптивних текстів, передбачаючи сприйняття права через лінгвістичні засоби. Мовний спосіб тлумачення пов'язаний з герменевтикою, і засоби, як мовні, так і герменевтичні, мають використовуватися комплексно. Тому, зважаючи на імпліцитний характер права та його феноменальність, юридико-лінгвістична інтерпретація правових текстів виступає як стадія правового регулювання суспільних відносин.

Процес розкриття змісту норми права відбувається шляхом методично правильного, вивіреного використання мови (загальних термінів, власне юридичних термінів загальноповживаної лексики, офіційної лексики тощо), стилю тексту, граматичної основи тексту, логіки тексту.

10. Абстрактність приписів закону та конкретність норм права, імпліцитний характер прескриптивних текстів є факторами необхідності правової аргументації, яка не зводиться до юридичної кваліфікації та передбачає обґрунтування рішень, зазначення мотивів, що лежать в основі їх прийняття. Як чинник досягнення авторитету правових дій органів публічної влади правова аргументація є засобом правового регулювання та показником досягнутого рівня демократичності. Правова аргументація знаходить зовнішній вираз в обґрунтуванні фактів правової дійсності через широке використання юридико-лінгвістичних знань, застосування лінгвістичного інструментарію, визначення юридичної сили нормативно-правового акта, під час промов сторін у судовому засіданні та в іншому встановленому порядку. Правова аргументація стає змістом юридичної діяльності.

Розмежування правової аргументації та юридичної кваліфікації в контексті відмови від превалювання юридичного нормативізму та імплементації положень природно-правової школи зумовлює необхідність зміни підготовки правників через обов'язкове опанування основами правової аргументації.

11. Потребує суттєвого переосмислення теорія реалізації норм права, фактором чого є відхід вітчизняної правничої науки від юридичного нормативізму та імплементація положень природно-правової школи, а також алогічність існуючої на сьогодні теорії в контексті виокремлення чотирьох форм реалізації норм права.

Важливим фактором ефективної реалізації нормативно-правових приписів є якість текстів нормативно-правових актів як чинник виокремлення в сучасному правознавстві низки технічних і змістовних вимог до формування текстів нормативно-правових актів: зрозумілість, лаконічність, доступність, загальноповживаність. При втіленні в життя права (реалізації права) юридико-лінгвістичний вплив виявляється через правосвідомість учасників суспільних відносин, що сприяє досягненню кінцевої мети правового регулювання – утілення приписів правових норм у практичну площину життя.

12. Під правовим світоглядом слід розуміти спосіб самовизначення людини у світі через комплекс уявлень про право та інші правові явища, цілі й правові цінності, оцінки, правові установки. Європейський правовий світогляд (для якого зв'язок права і мови не обмежується юридичною термінологією, а включає, зокрема, вплив мови на формування світогляду людини, її сприйняття як символічного засобу вираження цінностей соціуму) передбачає професіоналізацію юридичної практики та системи підготовки правників, розширення пріоритетів саморегуляції, використання *soft law*, яке є

формалізованим мовленнєвим актом та символічним закріпленням «намірів про правила поведінки», і, згідно з принципом *pacta sunt servanda*, виступає фактором відповідності взятих на себе зобов'язань та конкретних дій з їх реалізації.

13. Поліваріативність розвитку суспільства, його цінностей є фактором поліцентризму права. Європейський правовий світогляд у правовій системі значне місце відводить закону, що передбачає висвітлення взаємозв'язку права та мови. Розвиток мови сприяє формуванню правової символіки і, навпаки, розвиток права є шляхом «лінгвістичного розширення» мови. Мова виступає епістемологічним підґрунтям пізнання права. Право, зокрема, *soft law*, є формалізованим мовленнєвим актом та символічним закріпленням «намірів про правила поведінки».

Мова права є фаховою мовою, її не можна розглядати як жаргон, вона має особливу природу: не являє собою ні стандартизовану технічну мову з іманентною їй термінологічною відокремленістю від загальноживаної термінології, ні розмовну мову, оскільки терміни правничої мови можуть мати інший зміст.

14. Функціонування Європейського Союзу, різноманітних міжнародних інституцій, зокрема Європейського суду з прав людини, є фактором виникнення білінгвізму та полілінгвізму, що сприяє розвитку правової компаративістики, пізнанню інших національних правових систем, запозиченню передового досвіду забезпечення людських прав, удосконаленню правничої діяльності загалом (як практичної, так і навчальної та наукової). Підготовка сучасного правника в Європі спрямована здебільшого не на вивчення державного законодавства, а на формування «євроюриста», який мислить глобально, уміє працювати не лише з внутрішньодержавним законодавством, а й з *acquis communautaire*, правильно інтерпретувати такі акти, основою чого є положення і висновки юридичної компаративістики. Такому становленню допомагає і навчання студентів-юристів за Європейською кредитно-трансферною системою, яка сприяє їх мобільності.

Для сфери освіти і науки притаманна уніфікація (яка є результатом, зокрема, процесів глобалізації), але для практичної сфери іманентною є диференціація, що разом виступають чинником створення недержавних організацій, представники яких активно працюють над удосконаленням мови права, подолання мовного сексизму. При цьому роль держави полягає в закріпленні новацій юридико-лінгвістичного характеру в законодавстві. Завдяки активній діяльності громадських організацій юридико-лінгвістична проблематика є постійно актуальною.

15. Суттєвим чинником, який зумовлює потребу переосмислення характеристики романо-германської правової родини, є діяльність Ради Європи та її інституцій, зокрема, Європейського суду з прав людини, у практиці якого перманентно розглядаються юридико-лінгвістичні аспекти, зумовлені

полілінгвізмом об'єднань європейських держав, а також застосовується лінгвістична методологія, що ґрунтується на використанні англійського та французького варіантів тексту Конвенції та автономного тлумачення термінів, роль якої полягає у виробленні правосудного рішення в межах різного розуміння приписів Конвенції національними судовими органами.

16. Сучасному стану розвитку права та мови у правовій системі України іманентним є транзитивний характер, що зумовлено відходом від юридичного нормативізму та імплементацією європейських правничих концепцій правовладдя, правової держави тощо. До напрямів удосконалення правничої діяльності у правовій системі України в контексті взаємозв'язку права та мови слід віднести: належне аргументування прийнятих рішень органів публічної влади і, зокрема, судів; володіння основами ораторського мистецтва правниками, які беруть участь у судовому процесі; реалізацію учасниками юридичного конфлікту, зокрема їх представниками, правил професійної етики (культура поведінки); володіння правниками технікою юридичного тлумачення, основами медіаграмотності; виховання відчуття відповідальності за свої дії, зокрема мовленнєві акти; відхід від радянського сприйняття права та формування мислення, яке засноване на природному розумінні права, що дасть змогу не лише приймати рішення з посиланням на справи Європейського суду з прав людини (доволі часто, які не стосуються розглядуваної справи), а приймати рішення з урахуванням «духу» Конвенції про захист прав людини та основоположних свобод; використання гендерно чутливої термінології.

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

Монографія

Мінченко О. В. Загальнотеоретичні та методологічні засади системи юридико-лінгвістичних знань: монографія. Київ: Нац. акад. прокуратури України, 2019. 384 с.

Рецензії:

Пархоменко Н. М. Система юридико-лінгвістичних знань у сучасному праві. *Юридичний часопис Національної академії внутрішніх справ*. 2019. № 1 (17). С. 101–103.

Луцький Р. П. Юридико-лінгвістична теорія як нова парадигма пізнання права. *Науковий вісник Національної академії внутрішніх справ*. 2019. № 3 (112). С. 117–118.

Статті в наукових фахових виданнях України

1. Мінченко О. В. Плюралізм методологічних підходів у юридико-лінгвістичному дослідженні. *Філософські та методологічні проблеми права*. 2017. № 2 (14). С. 51–62.

2. Мінченко О. В. Пропедевтичні аспекти методологічних засад юридико-лінгвістичного дослідження. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. Серія: Право. 2017. Вип. 47. Т. 1. С. 20–23.
3. Мінченко О. В. Зв'язок деонтичної логіки і юридико-лінгвістичних знань. *Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ*. 2018. № 1 (90). С. 60–65.
4. Мінченко О. В. Лінгвістичний аспект в історичній школі права. *Науковий вісник Херсонського державного університету*. Серія: Юридичні науки. 2018. Вип. 2. Т. 1. С. 30–33.
5. Мінченко О. В. Термінологічні особливості правового регулювання суспільних відносин. *Приватне та публічне право*. 2018. № 3. С. 8–11.
6. Мінченко О. В. Юридико-лінгвістична інтерпретація правових текстів: загальнотеоретичний аспект. *Держава та регіони*. Серія: Право. 2018. № 3 (61). С. 22–27.
7. Мінченко О. В. Роль семіотики у процесах утворення та реалізації права. *Актуальні проблеми вітчизняної юриспруденції*. 2018. Вип. 3. С. 32–35.
8. Мінченко О. В. М'яке право як формалізований мовленнєвий акт. *Науковий вісник публічного та приватного права*. 2018. Вип. 3. Т. 1. С. 24–27.
9. Мінченко О. В. Правовий світогляд як один із факторів побудови національної правової системи. *Порівняльно-аналітичне право*. 2018. № 3. С. 38–41.
10. Мінченко О. В. Правова аргументація: необхідність переосмислення підходу до розуміння. *Вісник національної академії прокуратури України*. 2018. № 4 (56). С. 81–93.
11. Мінченко О. В. Мовний сексизм: стан і тенденції (теоретико-правовий аспект). *Південноукраїнський правничий часопис*. 2018. № 4. С. 84–87.
12. Мінченко О. В. Лінгвістичний аспект у правовому пізнанні. *Підприємництво, господарство і право*. 2018. № 5 (267). С. 209–213.
13. Мінченко О. В. Проблематика взаємозв'язку мови і права у працях сучасних німецьких дослідників. *Науковий вісник Херсонського державного університету*. Серія: Юридичні науки. 2019. Вип. 1. С. 7–10.
14. Мінченко О. В. Юридична лінгвістика в правничій навчальній діяльності. *Вісник Харківського національного університету внутрішніх справ*. 2019. № 2 (85). С. 13–20.
15. Мінченко О. В., Рогатюк І. В. Невинуватість чи невинність. Невідповідність дефініцій кримінального процесуального та кримінального кодексів статті 62 Конституції України. *Право України*. 2019. № 4. С. 196–205.
16. Мінченко О. В. Особливості правничої мови: загальнотеоретичний аспект. *Вчені записки Таврійського національного університету імені В. І. Вернадського*. Серія: Юридичні науки. 2019. № 30 (69). Т. 1. С. 7–11.

Статті в наукових періодичних виданнях інших держав

1. Мінченко О. В. Використання феноменологічного підходу у правових дослідженнях. *Jurnalul juridic national: teorie si practica* (Республіка Молдова). 2018. № 2 (30). С. 13–17.
2. Минченко О. В. Герменевтика как философско-правовая основа юридической лингвистики. *Закон и жизнь* (Республіка Молдова). 2018. № 3. С. 97–101.
3. Мінченко О. В. Роль нормативізму у формуванні правової позиції (юридико-лінгвістичний аспект). *Eurasian Academic Research Journal* (Республіка Вірменія). 2018. № 3 (21). С. 8–15.
4. Мінченко О. В. Символізм як фактор соціокультурності права. *Visegrad journal on human Rights* (Словацька республіка). 2018. № 4. Vol. 2. С. 72–75.
5. Minchenko O. The Significance of the Legal-Linguistic Component of Law for its Implementation. *Journal of the National Prosecution Academy of Ukraine: scientific theoretical and practical journal* (Словацька республіка). 2018. № 6. Р. 89–95.
6. Мінченко О. В. Інструментальні можливості релятивізму у дослідженні мови і права. *Scientific Journal Virtus*. 2018. March. № 22. Part 2. Р. 149–153.
7. Мінченко О. В. Юридична лінгвістика як об'єкт правничої наукової діяльності (закордонний аспект). *Sciences of Europe* (Чеська Республіка). 2019. № 36. Vol. 3. S. 34–38.

Праці апробаційного характеру

1. Мінченко О. В. Щодо змісту терміна «законність» в українському та німецькому праві. *Дні науки Національного університету «Києво-Могилянська академія»*: матеріали круглого столу (Київ, 30 листоп. 2011 р.). Київ: Нац. ун-т «Києво-Могилянська академія», 2012. С. 17–20.
2. Мінченко О. В. Порівняльно-правові аспекти інтерпретації функцій права в Україні та ФРН. *Компаративістські читання*: матеріали IV міжнар. наук. конф. (Львів, 27–29 квіт. 2012 р.). Львів: Львів. держ. ун-т внутр. справ, 2012. С. 313–316.
3. Мінченко О. В. Вивчення культури мовлення як фактор ефективності правової практики. *Українська мова в юриспруденції: стан, проблеми, перспективи*: тези доп. VIII Всеукр. наук.-практ. конф. (Київ, 30 листоп. 2012 р.). Київ: Нац. акад. внутр. справ, 2012. С. 114–116.
4. Мінченко О. В. Актуальні проблеми юридичної лінгвістики в контексті модернізації юридичної освіти в Україні. *Європейське право і європейська правова освіта – пріоритетні напрями підготовки вітчизняних фахівців права*: матеріали наук.-теорет. семінару (Київ, 14 трав. 2014 р.). Київ: Нац. акад. внутр. справ, 2014. С. 48–52.
5. Мінченко О. В. Компетентнісна характеристика особи юриста. *Роль правоохоронних органів у формуванні правової держави в умовах*

євроінтеграції України: матеріали Всеукр. підсумк. наук.-практ. конф. (Київ, 12 берез. 2015 р.). Київ: Нац. акад. внутр. справ, 2015. С. 253–254.

6. Мінченко О. В. Стан розробки проблематики співвідношень мови та права. *Актуальні питання конституційного розвитку незалежної України*: матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. (Київ, 25 черв. 2015 р.). Київ: Нац. акад. внутр. справ, 2015. С. 75–77.

7. Мінченко О. В. Практика Європейського суду з прав людини в контексті юридичної лінгвістики та аксіології. *Практика Європейського суду з прав людини як джерело національного права*: матеріали круглого столу (Дніпро, 24 листоп. 2017 р.) Дніпро: Дніпр. держ. ун-т внутр. справ, 2017. С. 26–28.

8. Мінченко О. В. Права людини: універсальність vs релятивізм. *Захист прав людини і основоположних свобод як життєво важлива основа всеохоплюючої безпеки в Європі*: матеріали Всеукр. наук.-практ. конф. (Дніпро, 7 груд. 2017 р.). Дніпро: Дніпр. держ. ун-т внутр. справ, 2017. С. 110–112.

9. Мінченко О. В. Юридична лінгвістика як вияв експансіонізму в мовознавстві. *На перетині мови і права*: матеріали II Всеукр. наук.-практ. конф. (Київ, 22 лют. 2018 р.). Київ: Київ. ун-т ім. Б. Грінченка, 2018. С. 35–39.

10. Мінченко О. В. Переклад рішень Європейського суду з прав людини у справах щодо держав-учасниць Ради Європи як умова належного застосування його правових позицій. *Практика Європейського суду з прав людини в діяльності органів прокуратури і суду: виклики та перспективи*: матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. (Київ, 13 черв. 2018 р.). Київ: Нац. акад. прокуратури України, 2018. С. 136–138.

11. Мінченко О. В. Значення знань з юридичної лінгвістики для іншомовної підготовки працівників правоохоронних органів і сектору безпеки. *Іншомовна підготовка працівників правоохоронних органів і сектору безпеки*: матеріали III Міжнар. наук.-практ. конф. (Київ, 27 берез. 2019 р.). Київ: Нац. акад. прокуратури України, 2019. С. 113–114.

12. Мінченко О. В. Запозичення як форма розвитку правничої термінології. *Правова доктрина: міжнародний досвід та практична реалізація в Україні*: матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. (Маріуполь, 22 трав. 2019 р.). Маріуполь: МДУ, 2019. С. 110–112.

АНОТАЦІЯ

Мінченко О. В. Юридіко-лінгвістична теорія правознавства. – *На правах рукопису.*

Дисертація на здобуття наукового ступеня доктора юридичних наук за спеціальністю 12.00.01 – теорія та історія держави і права; історія політичних і правових учень. – Національна академія внутрішніх справ, Київ, 2020.

Дисертацію присвячено взаємозв'язкам права і мови. Сформульовано низку положень і висновків, які становлять юридико-лінгвістичну теорію правознавства. Систематизовано та класифіковано наукові юридико-лінгвістичні дослідження. Доведено необхідність проведення дескрипції юридико-лінгвістичних аспектів у розумінні права через трьохелементну структуру розуміння права (суб'єкт, об'єкт, засоби). Описано процес формування системи юридико-лінгвістичних знань з визначенням його стадій. Сформовано положення теорії юридичного тлумачення в частині визначення юридичної інтерпретації як обов'язкового елементу процесу реалізації нормативних приписів прескриптивних текстів. Обґрунтовано необхідність розширення предмета юридичної лінгвістики шляхом включення до нього символічної природи права. Запропоновано коригування змісту правничої освіти в контексті запровадження обов'язкового опанування основами правової аргументації. Визначено роль юридичної лінгвістики у сфері професійної діяльності юристів в умовах романо-германського права через характеристику трьох видів правничої діяльності (наукової, освітньої та практичної). Наведено класифікацію лінгвістичних вимог до тексту нормативно-правових актів на групи. Охарактеризовано стан та визначено шляхи (перспективи) розвитку правової системи України в юридико-лінгвістичному аспекті.

Ключові слова: юридико-лінгвістична теорія, інтерпретація правових текстів, мова права, правова аргументація, розуміння права, семіотика права, соціокультурність права, юридична лінгвістика.

АННОТАЦИЯ

Минченко О. В. Юридико-лингвистическая теория правоведения. – На правах рукописи.

Диссертация на соискание ученой степени доктора юридических наук по специальности 12.00.01 – теория и история государства и права; история политических и правовых учений. – Национальная академия внутренних дел, Киев, 2020.

Диссертация посвящена взаимосвязям права и языка. Сформулирован ряд положений и выводов, составляющих юридико-лингвистическую теорию правоведения. Систематизированы и классифицированы научные юридико-лингвистические исследования. Доказана необходимость проведения дескрипции юридико-лингвистических аспектов в понимании права через трехэлементную структуру понимания права (субъект, объект, средства). Описан процесс формирования системы юридико-лингвистических знаний с определением его стадий. Сформированы положения теории юридического толкования в части определения юридической интерпретации как обязательного элемента процесса реализации нормативных предписаний прескриптивных текстов. Обоснована необходимость расширения предмета

юридической лингвистики путем включения в него символической природы права. Предложена корректировка содержания правового образования в контексте внедрения обязательного освоения основами правовой аргументации. Определена роль юридической лингвистики в сфере профессиональной деятельности юристов в условиях романо-германского права через характеристику трех видов юридической деятельности (научной, образовательной и практической). Предложена классификация лингвистических требований к тексту нормативно-правовых актов на группы. Охарактеризовано состояние и определены пути (перспективы) развития правовой системы Украины в юридико-лингвистическом аспекте.

Ключевые слова: юридико-лингвистическая теория, интерпретация правовых текстов, язык права, правовая аргументация, понимание права, семиотика права, социокультурность права, юридическая лингвистика

SUMMARY

Minchenko O. V. Legaland linguistic theory of jurisprudence. – *On rights of a manuscript.*

The dissertation for the degree of the doctor of Science in Law, specialty 12.00.01 – Theory and history of the state and law; history of political and law sciences. – National Academy of Internal Affairs of Ukraine, Kyiv, 2020.

The thesis contains the chain of provisions and conclusions forming legal and linguistic theory of jurisprudence. It is found out that the intention of the legal thought as to interrelation of law and language takes place only in the end of the XIX – the beginning of the XX century, thus the development of the legal linguistics occurs mostly within the Germans and the Roman law family, the initial stage of which has become the edition of the paper with the same name «Legal Linguistics» (Rechtlinguistik) by Adalbert Podleh in 1976.

It is defined that the presupposition of the scientific cognition of the legal linguistics itself as well as its subject is social and cultural law paradigm, according to which law and other legal phenomena should be viewed as social and cultural stipulating the necessity of taking into account of the legal culture, within which has arisen and continue functioning the studied phenomenon or subject, and also the necessity of bringing in not only rational, but also sensible cognitive measures.

The thesis systematizes and classifies scientific legal and linguistic studies selecting the studies where the researcher's intention is moved to the linguistic aspect; the studies where the researcher's intention is moved to the legal aspect; the studies where the researcher's intention is moved to the psychological, sociological or the anthropological aspects; the language there is the instrument for cognition within the law system.

It is proved the necessity of conducting of description of legal and linguistic aspects within the understanding law through the three elements structure of

understanding of law (subject, object, and means), allowing to reveal the interrelation of these elements and terminological system which is used for denominating of law and other law phenomena. Presupposition of the principle of legal certainty and also peculiarity of law stipulates the necessity of consideration of linguistics and linguistic means as the essential constituent of understanding of law by the principal law schools.

The author has described the process of forming of the system of legal and linguistic knowledge determining its two stages: the stage of naturally formed terminology; the stage of the purposeful activity as to regulation of terminology, formation of terminological system and setting its standards providing that preponderance of the statual terms over the genuine ones for the formed terminological system is immanent. Accommodation of the system of national law to new conditions, including the implementation of new concepts, stipulates borrowing of new terms. One of means of formation of the system of legal and linguistic knowledge is the autonomous notions, the use of which allows proving the following affirmation: *non ex regula ius sumatur, sed ex iure quod est, regula fiat*.

Attention is paid to interrelation of law and language in the context of assistance in development of a language in formation of law symbols and, contrariwise, assistance in development of law in «linguistic expansion» of language; law particularly soft law is a formalized speech act and symbolic binding of «purposes about the rules of behavior», the language appears as the epistemological base of cognition of law.

The principles of the theory of juridical interpretation in the part of determination of juridical interpretation as a compulsory element of the process of realization of the normative instructions of the prescriptive texts, anticipating perception of law with the help of linguistic means and the necessity of the complex use of the linguistic and hermeneutic means of cognition of the contents of the normative principle are formed/

The description of the role of the legal linguistics in the sphere of the professional activities of lawyers in the circumstances of the Germans and the Roman law through the characteristic of the three types of law activities (scientific, educational and practical) is performed in the paper.

The arguments in favor of the appropriateness of widening the conceptual and categorical apparatus of the legal science with the term «law culture» (law civilization), the use of which allows to avoid connecting of law solely with the activities of the bodies of the public authorities and is based on the immanent to law social culture are provided.

It is suggested the classification of the linguistic demands towards the text of normative and law acts into two groups: the text of the normative and legal act should be precise, non multi meaningful and clear, only then it may be realized in the way, as made provision by the subjects of juridical norms formation.

That is why the used lexis should be generally used; the text of the normative and legal act should be precise, non multi meaningful, therefore the lexis of the legislation should be special, inherent to official and business style.

The state of development of the legal system of Ukraine in the legal and linguistic aspect is characterized and the ways (prospects) are determined, in particular, the state of the legal system in the legal and linguistic aspect is characterized by: dynamism, the change of ideology from normativism to the natural understanding of law, by active expansion of the legal language by way of borrowing of western concepts. The main prospects for the development of the legal system of Ukraine are as follows: in the legal worldview it is the implementation of legal concepts of natural law by means of change and expansion of the conceptual and categorical apparatus of jurisprudence; in educational activities it is modernization of legal education with the strengthening of the practical aspect and the role of professional ethics, the formation of conventional thinking; in the system of legislation it is the unification of legal terminology, the use of gender sensitive lexis; in legal practice it is proper argumentation of the decisions taken; in legal communication it is improvement of interaction on the basis of understanding of social culture which is immanent to legal sphere.

Keywords: juridical and linguistic theory, interpretation of law texts, language of law, legal argumentation, understanding of law, semiotics of law, social culture of law, legal linguistics.